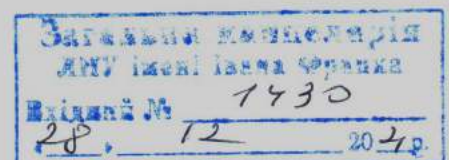

ВІДГУК

опонента, доктора юридичних наук, професора Гавриленка Олександра Анатолійовича на дисертацію Матвійчук Марії Анатоліївни «Кримінально-виконавче право в працях І.О. Малиновського: історичний аспект», поданої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» галузі знань 08 «Право»

Вивчення рукопису дисертації М.А. Матвійчук та ознайомлення з публікаціями здобувача надає підстави для попереднього висновку, що дисертантка виконала роботу на належному науковому й методологічному рівні та досягла поставлених перед собою цілей. Зроблений висновок підтверджується сумою основних критеріїв, за якими оцінюються такі наукові роботи.

Актуальність теми дослідження. Дисертаційне дослідження Матвійчук Марії Анатоліївни «Кримінально-виконавче право в працях І.О. Малиновського: історичний аспект» присвячене одній з актуальних тем сьогодення, яке має суттєве значення для історії вітчизняного права, що актуалізує чимало важливих теоретичних і практичних аспектів. Характерні риси еволюції кримінально-виконавчого права на українських теренах привертали увагу вітчизняних вчених, вже протягом доволі тривалого часу. Інтерес цей не слабшає й тепер. Адже нині у зв'язку з перетвореннями, що відбуваються в Україні, суттєво збільшується значення наукових досліджень, присвячених історії становлення і розвитку окремих галузей права. Вони, окрім іншого, надають можливість об'єктивно вивчити та узагальнити закономірності формування та розвитку пенітенціарної системи в Україні, а на підставі наукових результатів дійти висновків та пропозицій, важливих для вітчизняної правничої науки, а також для практики реформування системи виконання кримінальних покарань відповідно до європейських стандартів. Саме це, в першу чергу зумовлює актуальність наукового дослідження обраної дисертантом теми, яке надасть можливість

переосмислити історичний досвід у сфері кримінально-виконавчого права та на цьому підґрунті визначити подальший вектор його розвитку.

Окрім того, варто зауважити, що наукові погляди І. Малиновського на кримінально-виконавче право дотепер становили одну з недостатньо вивчених історико-правових проблем і досі не були предметом комплексного дослідження, хоча, безперечно, в окремих працях вітчизняних та зарубіжних дослідників висвітлювалися окремі аспекти теми. Доцільність дослідження висвітлення І.О. Малиновським історико-правових аспектів розвитку кримінально-виконавчого права вбачається також у тому, що завдяки йому сучасна вітчизняна правнича наука матиме змогу об'єктивно переосмислити окремі правові положення, принципи, що вже були випробувані історією, та використати цей досвід, звичайно зважаючи на специфіку розвитку сучасного права, для удосконалення кримінально-виконавчого законодавства України. З огляду на сказане, представлена дисертаційна робота є вельми актуальною і вчасною.

Зв'язок дисертації з науковими програмами пріоритетними напрямками розвитку науки. Подана до розгляду дисертація, як актуальна за своєю тематикою, виконана в межах пріоритетного напрямку вітчизняної історико-правової науки. Вона логічно за своєю назвою і змістом вписується до комплексної теми науково-дослідних робіт Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія» «Актуальні проблеми кримінального та кримінально-виконавчого права: генеза, тенденції розвитку, зв'язки з іншими галузями права, наука, якість кримінального закону» (державний реєстраційний номер теми – 0119U001225).

Структура дисертації. Структура дисертації корелює з метою та завданнями дослідження, які сформульовані здобувачем (с. 20-21). Відповідно до заявленої структури у дисертації розглянуто історіографію, джерельну базу та методологічні засади дослідження, висвітлено роль І. Малиновського як видатного українського історика права та дослідника

кримінально-виконавчого права, з'ясовано його погляди на становлення та розвиток кримінально-виконавчого права на українських теренах до початку ХХ ст. Значну увагу приділено також розкриттю питань формування кримінально-виконавчого права та пенітенціарної політики у перші роки радянської влади в Україні у науковій спадщині І. Малиновського.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Високий ступінь обґрунтованості наукових положень та висновків, сформульованих у дисертації М.А. Матвійчук, їхню достовірність забезпечило творче використання при написанні роботи значної кількості наукових праць самого І. Малиновського. Оскільки спеціально історію кримінально-виконавчого права України він не досліджував, джерельною базою дисертації стали його наукові праці з історії кримінального, державного, судового, інших галузей права, а також праці з історії суспільного та державного ладу, культури, літератури тощо, у яких вчений так чи інакше торкався питань, пов'язаних з кримінально-виконавчим правом і виконанням обвинувальних присудів.

М.А. Матвійчук проаналізувала також праці дослідників, які до неї вивчали історико-правову спадщину ученого. Серед них значний інтерес, зокрема, викликають праці представників Міжнародної асоціації істориків права І.Б. Усенка, Т.І. Бондарук, К.А. Губар, М.А. Дамірлі, Д.М. Диновського, С.Г. Ковальнової, П.П. Музиченка, І.В. Музики, О.О. Самойленко, С.Д. Сворака, Т.Г. Андрусяка, А.Ф. Коваля, А.Ю. Іванової, В.Т. Окіпнюка, Л.В. Міхневич, Є. В. Ромінського, Л.В. Худояр та ін.

Достатній рівень обґрунтованості положень і висновків дисертації також забезпечений і докладним опрацюванням дисертантом тексту правових актів, якими регламентувалися відносини у сфері виконання кримінальних покарань у досліджуваний період. Високий ступінь обґрунтованості положенням та висновкам дисертації надали використані здобувачкою маловідомі архівні та музейні матеріали з питань життєвого шляху та наукової й професійної діяльності І. Малиновського. Авторка навіть

уточнила ім'я Малиновського, оскільки в історіографії його іменують по-різному (Оникій, Йоникій, Іоникій), віросповідання та імен його батьків, був використаний церковний запис про народження Іоаннікія Олексійовича Малиновського з церковної книги м. Острога за 1868 р., яка зберігається у Державному архіві Рівненської області. У сховищах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського дисертантці вдалося ознайомитися з доволі широкою за змістом автобіографією вченого, опрацювати його досі неопубліковані статті «Революційні мотиви в «Кобзарі» Шевченка» а також «Чинне природне звичаєве право в «Кобзарі» Шевченка». В Галузевому державному архіві Служби безпеки України авторка ознайомила з копією ростовської кримінальної справи 1920 р. щодо професора І. Малиновського та інших обвинувачених, де містилися відомості про оцінку вченим свавілля червоноармійців у Ростові-на-Дону після його захоплення більшовиками, про офіційні підстави засудження вченого до розстрілу «за контрреволюцію» та інші дані, пов'язані з його дільністю, арештом, засудженням, переглядами кримінальної справи тощо.

Достовірність і обґрунтованих положень та висновків дисертації забезпечені також обраною здобувачкою методологією наукового пізнання складових предмету дисертаційного дослідження, яким є особливості правових поглядів І. Малиновського на становлення і розвиток кримінально-виконавчого права в Україні до першої чверті ХХ ст.

Оцінка змісту дисертаційного дослідження. Зміст власних досліджень дисертантки достатньо повно викладено у чотирьох розділах дисертації (с. 29-210) і наведено в узагальненому вигляді у завершальних висновках (с. 211-218).

Розділ 1 «Історіографія, джерельна база та методологія дослідження» складається з трьох підрозділів. У першому з них (с. 29-49) здійснено ретельний аналіз фахової літератури за темою дисертації, яку авторка класифікувала відповідно до періоду видання, місця видання праць, їхнього змісту. Наведене М.А. Матвійчук узагальнення наукових здобутків

попередників, які досліджували ті чи інші аспекти життя та діяльності І. Малиновського, його правові погляди, надає можливість з'ясувати ступінь новизни положень і висновків, які були сформульовані особисто автором дисертації. Здійснений у цьому ж підрозділі аналіз документальної джерельної бази дисертації надає підстави вважати, що вона є цілком достатньою і доволі репрезентативною для забезпечення досягнення поставленої в роботі мети.

Цікаві авторські напрацювання містить підрозділ 1.2 «Методологічна основа дослідження» (с. 50-59). Обрані автором методи наукового пізнання є адекватними поставленій меті та предмету дослідження.

У другому розділі дисертації «І. Малиновський як видатний український історик права та дослідник кримінально-виконавчого права» (с. 62-80) насамперед доволі ґрунтовно висвітлено основні віхи біографії вченого, його громадської, просвітницької, політичної та науково-педагогічної діяльності. Можемо цілком погодитися з авторським висновком відносно того, що багатогранна робота І. Малиновського на науковій ниві, його значний вклад у дослідження історії українського права та держави, надають підстави для зарахування вченого до плеяди видатних наукових діячів України першої третини ХХ століття, у тому числі й як плідного дослідника історії кримінально-виконавчого права України (с. 81). Помітним прирощенням знань в галузі історії держави і права України можна вважати введення М.А. Матвійчук до наукового обігу в цьому розділі роботи низки цікавих документів з фондів Державного архіву Рівненської області та галузевого державного архіву Служби безпеки України.

Визначне місце у тексті дисертації дисертанткою відведено третьому розділу «Погляди І. Малиновського на становлення та розвиток кримінально-виконавчого права в Україні до початку ХХ ст.» (с. 82-161), у межах якого докладно висвітлено бачення вченим витоків та характерних рис виконання покарань в умовах становлення родової громади і розвитку державності на території України в прадавню добу, системи покарань та їх виконання в

Київській Русі, системи кримінальних покарань та практики їхнього застосування на українських землях у складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої, порядку та умов виконання покарань в Україні за «Правами, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р., характерних рис виконання покарань на українських землях у складі Російської імперії.

Четвертий розділ дисертації присвячено висвітленню у наукових працях І. Малиновського питань формування кримінально-виконавчого права та пенітенціарної політики в Україні у перші роки радянської влади. Авторкою розкрито питання щодо оцінки І. Малиновським революційної розправи та напрямів формування післяреволюційного кримінально-виконавчого права в Україні, впливу поглядів ученого на становлення радянського пенітенціарного права, з'ясовано зміст та подано оцінку пенітенціарної концепції І. Малиновського.

Авторка доходить низки цікавих висновків. Зокрема, вона наголошує на тому, що І. Малиновський довів, що скасування після революційних подій 1917 р. абсолютно усіх царських законів, в період беззаконня, сам народ став виробляти норми своєї поведінки, тобто звичаєві норми, й керуватися ними. Одним із проявом таких норм стало відродження древнього інституту самосуду, але оснований на соціально-економічних реаліях того часу. Такі і їм подібні звичаєві норми були покладені в основу перших радянських кримінальних, кримінальних процесуальних та кримінально-виконавчих законів й інших нормативних актів (с. 209-210).

Дисертація завершується загальними висновками (с. 211-218) у кількості 12, зміст яких відповідає попередньому матеріалу дослідження і має узагальнюючий характер. Окрім того, задля удосконалення і підвищення ефективності сучасної вітчизняної пенітенціарної політики з огляду на вчення І. Малиновського авторка висловила п'ять рекомендацій (с. 217-218).

Наукова новизна положень і висновків дисертації. Ознайомлення зі змістом дисертації М.А. Матвійчук надає підстави для констатації, що вона є

дійсно першим оригінальним і комплексним дослідженням актуальної теми. Наведені на сторінках 23-26 рукопису дисертації коректно сформульовані положення загалом можна вважати такими, що є новими і обґрунтовано структурованими за рівнями новизни, визначеними здобувачем такими термінами, як «уперше», «удосконалено», «набули подальшого розвитку».

Дискусійні питання та зауваження. Віддаючи належне здобуткам дисертаційного дослідження М.А. Матвійчук, разом з тим не можна не звернути увагу на деякі висновки й твердження, що викликають сумніви, не відзначити певні вади роботи (суперечливі, сумнівні, недостатньо обґрунтовані положення, прогалини тощо).

1. Насамперед, дискусійною вбачається доцільність виокремлення в структурі дисертації спеціального розділу «І. Малиновський як видатний український історик права та дослідник кримінально-виконавчого права». Адже завдяки цьому порушився текстуальний баланс між розділами дисертації (другий розділ містить 18 сторінок тексту, навіть не розбитих на підрозділи, тоді як наступний, третій розділ складається з п'яти підрозділів та налічує 76 сторінок).

2. Лише частково можна погодитися з висновком дисертантки, що у пореволюційний період «окрім побутового самосуду, практикувався самосуд у формі революційного і контрреволюційного терору, в тому числі з боку судових та позасудових органів радянської влади». (с. 209-210). Дійсно, терор і насильство більшовики широко використовували проти «класових ворогів» ще до видання декрету Ради Народних Комісарів більшовицької Росії (РРФСР) від 5 вересня 1918 «Про червоний терор». В Україні «червоний терор» було розпочато з перших днів вторгнення більшовицьких загонів на початку 1918 р. Вже у Наказі № 9 від 4 лютого 1918 р., М. Муравйов наказував військам східного фронту «безпощадно знищити всіх офіцерів, юнкерів, гайдамаків, монархістів і всіх ворогів революції». Але з осені 1918 р. терор набув статусу офіційної політики радянської влади, що й було закріплено декретом «Про червоний терор». І в подальшому, під час

повторного наступу на Україну, норми декрету вже легітимізували таке насильство як спосіб досягнення та утримання більшовиками влади.

3. Не дуже вдалими вбачається формулювання назви підрозділу 4.2. «Вплив І. Малиновського на становлення радянського пенітенціарного права». Мабуть правильніше було б говорити про вплив ідей вченого.

4. Для того, щоб глибше опрацювати матеріал, який становить тло предмету дослідження, ознайомитися з особливостями еволюції правореалізації у кримінально-виконавчій сфері на українських теренах, дослідниці варто було б, окрім іншого, звернути увагу на наукові публікації професора В.В. Россіхіна, а також його дисертаційні роботи «Пенітенціарна система Російської імперії в XIX – на початку XX ст. (на матеріалах українських губерній)» (к.ю.н., 12.00.01. Харків, 2005). та «Роль та місце пенітенціарних установ в радянській моделі державності України» (д.ю.н., 12.00.01. Харків, 2016).

5. У списку використаних джерел (с. 227, 228) варто було вказати назви фондів та справ зі сховищ Галузевого державного архіву Служби безпеки України, а також Державного архіву Рівненської області, які були використані у перебігу роботи над дисертацією.

Висловлені зауваження жодним чином не ставлять під сумнів теоретичне і практичне значення дослідження, а мають характер наукової дискусії та окреслюють авторові перспективи подальших наукових досліджень.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Дисертація є самостійною науковою працею, в якій відображені власні ідеї і напрацювання автора, що дозволило вирішити поставлені у роботі завдання. Робота містить теоретичні положення і висновки, сформульовані дисертантом особисто. Використані в дисертаційному дослідженні ідеї і положення науковців мають відповідне посилання і використані з метою підкріплення ідей автора.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження Матвійчук Марії Анатоліївни «Кримінально-виконавче право в працях І.О. Малиновського: історичний аспект» характеризується глибиною дослідження, скрупульозністю підходу, точністю викладення дисертаційного матеріалу, має наукову новизну та важливе значення для розвитку історико-правової науки. Дисертація виконана на високому теоретичному і методологічному рівні, містить вирішення важливої для сучасної юриспруденції проблеми. Робота відповідає вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 261 від 23 березня 2016 р. (із змінами і доповненнями, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 283 від 3 квітня 2019 р.), Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 167 від 6 березня 2019 р. (із змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 979 від 21 жовтня 2020 р.), Наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (із змінами, внесеними згідно з Наказом МОН України № 759 від 31 травня 2019 р.), а її авторка – Матвійчук Марія Анатоліївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Опонент:

Професор кафедри
міжнародного і європейського права
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна
доктор юридичних наук, професор

О.А. Гавриленко

ПИС ЗАСВІДЧУЮ
начальник відділу
кадрів

О. Гавриленко